

Perinteenkeruun työpaja

Stipendiaattien repusta, Kuopion Isänmaallinen Seura 130- vuotta
näyttelyyn Kuopion museossa 19.4.2013–29.3.2014

NÄYTTELYN ESITTELY

Kuvassa Matti Hiltunen, Aulis Rissasen ottama kuva. Oikealla ylhäällä nuuskarasia, alhaalla tulitikkurasia.
Kuva Kuopion kulttuurihistoriallinen museo.

Stipendiaattien repusta - Näyttelyn esittely

Kuopion Isänmaallinen Seura ry 130 vuotta -juhlanäyttely

19.4.2013–29.3.2014

Näyttely esittelee Kuopion Isänmaallisen Seuran (KIS) museokokoelman perustamista, stipendiaatteja, heidän pitkiä matkojaan sekä keräämiään esineitä. Stipendiaatit olivat KIS:n palkkaamia kerääjiä, jotka kiersivät pääasiassa Pohjois-Savon alueella. Heidän keruumatkansa tuottivat esineistöä, asiakirjoja ja suullista perinnettä KIS:n museon kokoelmiin ja valtavan määrän kokemuksia stipendiaateille itselleen.

Stipendiaatit

Kuopion Isänmaallinen Seura alkoi kerätä museoesineitä jo ensimmäisenä kokonaisena toimintavuotenaan 1884. Se on vanhimpia museoseuroja Suomessa. Museoaineiston hankinnan keskeisimpiä väyliä olivat stipendiaattien keruumatkat. Niitä tehtiin vuosina 1884–1961 noin 70 stipendiaatin voimin. Stipendiaattien avulla Seura hankki kokoelmiinsa esineitä, arkistoaineistoa ja suullista perinnettä toiminta-alueeltaan ja halutuista aiheista. Stipendiaattien toimintaa maakunnassa ohjattiin vaihtelevasti. Ohjauksen määrään vaikuttivat yhteiskunnalliset olot, Seuran esimiehen aktiivisuus sekä Helsingin yliopiston Savo-Karjalaisen Osakunnan

Elvi Markkanen ja Martikkalan isäntä 1959.

Kuvaaja Annikki Puurunen 1959. Kuva Kuopion kulttuurihistoriallinen museo.

osallisuus. Myöhempinä vuosina myös Museoliitto rahoitti Seuran stipendiaattien toimintaa.

Stipendiaatit olivat lähes poikkeuksetta ylioppilaita tai yliopisto-opiskelijoita, jotka olivat kotoisin Pohjois-Savosta. Monet tekivät keruumatkinsa kotipitäjiinsä. Matkat tehtiin kesäisin ja ne kestivät

yleensä muutamia viikkoja. Seuran toiminnassa naisia oli mukana alkuajoista alkaen, mutta stipendiaatteina 1920-luvun lopulta.

Kahdeksankymmenen vuoden aikana maailma ehti muuttua paljon, mutta stipendiaattien työ pysyi lähes muuttumattomana. Vaikka kinttupolut vaihtuivat asfalttiteiksi ja hevoset autoiksi, maakunnasta haettiin aina jotain pintaa syvemmältä. Etsittiin savolaisuutta.

Stipendiaattien keruuretkiin pääset tutustumaan heidän matkakertomustensa sekä esinelistan avulla.

Alla olevasta listasta näet paikkakuntia ja kyliä, joilla stipendiaatit kiersivät.

HANKASALMI

- Elli Hentunen yhdessä Anna-Liisa Särkän kanssa 1933: Säkinmäki, Kirkonkylä, Hankamäki, Suolivesi, Murtoinen ja Hankavesi.
- Valdemar Lindbohm 1901, 1902, 1904: Sulkaniemi.
- August Mäkeläinen 1884.

IISALMI

- K.H. Hornborg 1884, 1892.
- Santeri Rissanen 1928.
- Ilmari Väänänen 1909.

ILOMANTSI

- Tahvo Könönen 1884: Melaselkä.

JÄPPILÄ

- Onni Lindblad 1886: Tivaspohja, Soutniemi.

JÄNNEVIRTA

- Toivo A. Kukkonen 1915.

KAAVI

- O. A. Louhelainen 1899.
- J. Kuivalainen 1899.
- Aulis Rissanen 1927: Rautavaara, Mäntyjärvi, Kortteinen.
- Eetu Vuorio 1927.
- Toini Niemimaa 1939: Retunen, Kirkonkylä.
- Elvi Markkanen 1959 ja 1961: Kirkonkylä, Karsikkovaara, Retunen, Pelkola, Sivakkavaara, Luikonlahti, Happola, Rauantaipale, Martikkala, Marttila, Kortteiskylä/Kortteinen, Niinivaara, Rasinmäki, Lehtola, Nousionmäki, Maarianvaara, Vehkalahti.
- Osmo Turunen 1961 (yhdessä Elvi Markkasen kanssa): Vehkalahti.
- Annikki Puurunen 1958: Niinivaara, Kortteiskylä, Onnivaara, Sivakkavaara, Luikonlahti, Maarianvaara.

KARTTULA

- Aino Karttunen 1934: Punnonmäki, Riuttala, Soinlahti, Viitataipale, Lyytikkälä, Hakulila, Pölkki, Koskenkylä.
- Janne Väätäinen 1912: Riuttala, Koski, Humalaniemi, Hakulila, Utrianlahti, Kirkonkylä, Aittoniemi, Hautolahti, Haapamäki, Lehtosaari, Sikala, Viitataival, Saitta, Kemppeänmäki, Soinlahti, Karttulankylä, Käpysalo, Kuivaniemi, Valkeistaival, Lyytikkälä.
- Toivo A. Kukkonen 1915.
- Ilmari Väänänen 1908–10: Ilopuro.

KASURILA

- Armas Ruotsalainen 1903.

KESÄLAHTI

- Jussi Immonen 1899.

KEITELE

- Artturi Raatikainen 1937.

KIIHTELYSVAARA

- Tahvo Könönen 1884.

KITEE

- Jussi Immonen 1899.

KIURUVESI

- Väinö Jauhiainen 1931: Lapinsalo.
- Elvi Kekkonen 1931: Sulkavanjärvi.
- Elvi Markkanen 1961: Heinäkylä, Sulkavanjärvi.

KUHMO

- Otto Roering 1886.

KUOPIO

- Toini Laitinen 1952.
- Erkki Pakkala 1926 ja 1935.
- Lyyli Mönkkönen 1921.
- T. Mönkkönen 1921.
- Kaarlo Ståhlberg 1903: Hirvilahti.

KUOPION MAALAISKUNTA

- Erkki Pitkänen 1934: Kurkiharju.

KUOPION PITÄJÄ

- Antti Pelkonen 1898.
- Martti Kasurinen 1927.

Stipendiaattien repusta

-näyttely Kuopion museossa 19.4.2013-29.3.2014

- Valdemar Lindbohm 1902: Lehtoniemi, Jynkkä.
- Ilmari Väänänen 1909.
- Erkki Pitkänen 1934: Riistavesi.

KUUSJÄRVI

- J. Kuivalainen 1899.
- O. A. Louhelainen 1899.

KONNEVESI

- Kyllikki Sutinen 1936: Istunmäki, Rauhala, Hytölä, Särkisalo, Kärkölä, Pukara, Kirkonkylä, Perttula, Silmutjoki, Sirkkämäki.

LAPINLAHTI

- Yrjö Bäckström 1885: Naaraanlahti, Nerkoo.
- J. W. Hirvonen 1899.
- August Mäkeläinen 1884.
- Väinö Puurunen 1930.

LEPPÄVIRTA

- Hellin Koponen 1960–61.: Kotalahti.
- Onni Lindblad 1886: Osmajärvi, Kotalahti.
- Viljo Tarkiainen 1898.
- Ilmari Väänänen 1909.

LIPERI

- O. A. Louhelainen 1899.
- J. Niskanen 1905: Kuusjärvi, Kirkonkylä, Mattisenlahti, Tutjunniemi, Kuorinkajärvi, Harmaasalo, Mattilanlahti, Ruokolahti, Taipale.

MAANINKA

Stipendiaattien repusta

-näyttely Kuopion museossa 19.4.2013-29.3.2014

PERINTEENKERUUN TYÖPAJA, NÄYTTELYN ESITTELY

- Kaarlo Ståhlberg 1903.
- Kielo Ovaskainen 1938: Kurolanlahti.
- Ilmari Väänänen 1909.
- Väinö Jauhiainen 1931: Halola.

MUURUVESI

- Aulis Rissanen 1927: Tirkkola.
- Osmo Turunen 1961: Nousionmäki.

NILSIÄ

- Toini Niemimaa 1939: Sydänmaa, Haluna, Valkeispiha, Kinahmi, Kirkonkylä, Sänkimäki, Valkeiskylä, Lassila, Reittiö, Pekkala, Simola.
- Otto Roering 1886: Suojärvi.
- Lassi Ruotsalainen 1885–87.
- Yrjö Bäckström 1885.
- Olli Koistinen 1899.

NURMES

- Simo Kokko 1899.

PALTAMO

- Ilmari Väänänen 1910.

PIEKSÄMÄKI

- Onni Lindblad 1886: Orkoutmäki, Tenhula.

PIELAVESI

- Kaarlo Ståhlberg 1903: Taipale, Rannankylä.
- Heikki Roivainen 1921.

PERINTEENKERUUN TYÖPAJA, NÄYTTelyn ESITTELY

- Elvi Kekkonen 1961.
- O. A. F. Lönnbohm 1904.
- O. Lyytinen 1884.
- Toivo A. Kukkonen 1915.
- Ilmari Väänänen 1910.

PIELISJÄRVI

- A. K. L. Järnefelt 1892.

POLVIJÄRVI

- O. A. Louhelainen 1899.

PÄLKJÄRVI

- Tahvo Könönen 1884: Anonniemi, Pälksaari, Kuhilasvaara.

RAUTALAMPI

- O. A. F. Lönnbohm 1915.
- Valdemar Lindbohm 1904: Matala-Aho, Ihalainen, Jussila.
- Toivo A. Kukkonen 1915.
- August Mäkeläinen 1884.

RAUTAVAARA

- Otto Roering 1886.
- Olli Koistinen 1899.
- Simo Kokko 1899.
- Ilmari Väänänen 1908.

RUSKEALA

- Tahvo Könönen 1884.

RIISTAVESI

- Hellin Koponen 1960–62.

SALMI

- Valdemar Lindbohm 1904: Orusjärvi, Tulemajärvi, Oravijärvi.

SONKAJÄRVI

- Niilo Hannikainen 1933: Rutakko, Muuraisjärvi, Oinasjärvi, Hernejärvi, Harva, Kannas.
- Väinö Jauhiainen 1931: Ryhälänmäki.
- Lassi Ruotsalainen 1885–87: Rutakko.

SUONENJOKI

- O. A. F. Lönbohm 1915.
- Viljo Tarkiainen 1898.
- Ada Ylönen 1931: Suihkola.
- Toivo A. Kukkonen 1915.

SÄRÄISNIEMI

- O. A. F. Lönbohm 1915.

SÄYNEINEN

- Aulis Rissanen 1927: Laarinvaara, Mustavaara.

TERVO

- Aino Karttunen 1934: Herrala, Talluskylä, Utrianlahti, Sipilä, Nuutila, Koivujärvi.
- Kielo Ovaskainen 1938, 1941: Talluskylä.

TUUSNIEMI

Stipendiaattien repusta

-näyttely Kuopion museossa 19.4.2013-29.3.2014

PERINTEENKERUUN TYÖPAJA, NÄYTTELYN ESITTELY

- J. Tiusanen 1899.
- Otto Räsänen 1921, 1954.
- Aino Pekkarinen 1928.
- Annikki Puurunen 1958: Juurikkamäki, Kojanlahti, Kirkonkylä, Enonsalo, Litmaniemi, Pajumäki, Liukonpelto, Salonkylä.

UUKUNNIEMI

- Jussi Immonen 1899.

VESANTO

- Annikki Lyytinen 1934: Kuuslahti, Hiekka-Aho, Vesämäki, Sonkari, Tiitilänkylä, Korholankylä, Vesijärvi, Harinkaa, Horonkylä, Raatikkala, Hämälä, Suppuniemi.
- Toivo A. Kukkonen 1915.
- August Mäkeläinen 1884.
- Aune Sederholm 1921.

VIEREMÄ

- Niilo Hannikainen 1933: Kirkonkylä, Vuorinen, Hentilä, Haajainen, Salahmi, Honkamäki, Karankamäki, Kumpumäki.

VIITANIEMI

- Elvi Markkanen yhdessä Osmo Turusen kanssa 1961: Kotikallio.

Antti Tirkkonen Kuopion Hirvilahdessa.
Kuvaaja Aulis Rissasen vuonna 1927.
Kuva Kuopion kulttuurihistoriallinen museo.

Tässä hieman tarkemmin muutamasta stipendiaatista.

Tahvo Könönen stipendiaatti vuonna 1884

Keruualueena Ilomantsi, Kiihtelysvaara, Pälkjärvi ja Ruskeala, keräsi yhteensä 28 esinettä. Vuonna 1888 keräsi Pälkjärveltä pitäjänkertomuksen.

Kuopion Isänmaallisen Seuran ensimmäisen keruuvuoden 1884 stipendiaateista Tahvo Könönen keräsi eniten esineistöä. Hän oli saanut stipendin "tutkimuksia varten Karjalassa" ja kiertelikin Ilomantsin, Pälkjärven, Kiihtelysvaaran ja Ruskealan alueilta vajaa 30 esinettä. Seurassa arvostettiin Könösen keruuta; kokospöytäkirjassa Seuran sihteeri Kustaa Killinen kirjoitti seuraavaa: *"Lyseolainen Tahvo Könönen, joka oli ollut Seuran stipendiaattina Karjalassa, kertoi kansantarinoita Ilomantsin ja Pälkjärven pitäjissä, varsinkin verraten kreikan ja Lutherin uskoisia asukkaita toisiinsa."* Lisäksi hän keräsi vuosina 1884 ja 1886 runsaasti suullista perinnettä - satuja, runoja, sananlaskuja, arvoituksia ja muistelmia.

Könösen keräämät esineet poikkeavat muista tässä tilassa esitellyistä esineistä maantieteellisen keruupaikkansa sekä ikänsä puolesta. Ne ovat kaikki todennäköisesti myöhäisintään 1850-luvulla valmistettuja, osa huomattavasti vanhempia.

Aulis Rissanen stipendiaatti vuonna 1927

Keruualue Kaavi, Säyneinen, Rautavaara, Juankoski, Muuruvesi

Tähän saakka lähes tuntemattomaksi jäänyt stipendiaatti keräsi mökkien, paljolti savutupien esineistöä ja suullista perinnettä. Kaavin kylillä ja saloilla hän tapasi erikoisia persoonia ja valokuvasi reissuaan monipuolisesti.

Rissanen kierteli pääasiassa Kaavin kylä, mutta poikkesi välillä naapurikuntienkin puolelle. Hänen keruunsa tuloksena (vajaa 30 esinettä) kokoelmiin saatiin kotien esineistöä sekä lauluja, taikoja ja arvoituksia. Hän kierteli Kaavin kylä ja kirjoittikin stipendiaattikertomuksessaan: *"kuinka niinkin lähellä sivistyskeskuksia voi varakkaanlaisissa taloissakin [vrt. mökit] säilyä toinen puoli rakennusta savutupana"*.

Stipendiaattien repusta

-näyttely Kuopion museossa 19.4.2013-29.3.2014

Olojen niukkuudesta huolimatta Rissanen sai lähes poikkeuksetta lämpimän vastaanoton:

”Tulkoon myös mainituksi mökissä osakseni tullut ystävällisyys. Minun täytyi juoda tosin hieman epäilyttävän näköistä kahvia; yritettiinpä minua kylläkin huonolla menestyksellä saada jäämään niin taikatemppujen kuin sanankin voimalla sulhasmieheksi Kuopiosta parin päivän päästä saapuvalla sukulaistyölle.”

Hän kulki mökistä mökkiin, merkitsi ylös lauluja, loitsuja ja arvoituksia sekä osti tai pyysi lahjoituksina esineitä, jotka hän keräsi yhteen paikkaan ja kuljetti sitten autolla eteenpäin. Matkan varrella otetut valokuvat kertovat ehkä parhaiten, millaista elämä oli.

Kaikki ei aina sujunut suunnitellusti: *”Illalla huomasin vasemman jalan lapikkaan päässeen pahasti hieromaan jalkaani ja että yhdessä varpaassa oli leveä punainen juova. Sain nyt tilaisuuden käytännössä nähdä kansan lääkitsemistapoja: Nokisella padalla painettiin kipeää kohtaa lujasti pari kertaa [...] Kaikesta kansanomaisia lääkitsemiskeinoja kohtaan tuntemastani kunnioituksesta huolimatta kävelin avojaloin takaisin Säyneisten kirkolle ostamaan eräästä sekatavarakaupasta jotia. Ajoin sitten autolla Rautavaaran kirkolle toivoen jalkani piankin parantuvan [...] Kesäk. 21 p:nä: oli vasen jalkani aivan turvoksissa enkä päässyt juuri liikkumaan. Kun lähin lääkäri oli Juantehtaalla 60 km:n päässä tai Nurmeksessa melkein yhtä etäällä katsoin olevan tarpeen keskeyttää keräilyni ja palata takaisin Kuopioon.”*

Verkkovaaran saloilla lähellä Juuan rajaa Rissanen tapasi tunnetun ”tietomiehen” Matti Hiltusen.

”Aluksi Matti huomautti, että hänellä on luonto kerta kaikkiaan sellainen, ettei hän voi rahtuistakaan valehdella, vaan joka sana on silkkaa totta. Matti oli sitä mieltä, että jos aikoo taikoja käyttää, täytyy olla jyrkkä luonto ja uskoa niihin täydelleen. Muuten ne eivät vaikuta mitään.

Naisen sydäntä Matti oli paljon tutkinut. Siinä hänellä kuitenkin oli ollut ”puolittain Iskariotin mieliala”. Olipa hän ollut menettä henkensäkin seikkailuissaan. Varoituksena hän lausui: Joka vähässä väärä, se paljossa petollinen.

Kukkavaaran talossa kuulin pois mennessäni, että Matti oli, tietäen tuloni, veistänyt tupansa penkkiin puhtaan sijan vieraan istuttavaksi, mutta sitten luultavasti tahallaan istunut ulkona,

jotten näkisi hänen mökkinsä olevan hieman pölyinen, sitä kun ei oltu kertaakaan pesty hänen toisen eukkonsa kuoleman jälkeen.”

Niilo Hannikainen, stipendiaatti vuonna 1933, filosofian kandidaatti

Keruualueena Hannikaisella oli Sonkajärvi ja Vieremä. Kuopioon hän toimitti yhteensä 76 esinettä.

Savolaisen Osakunnan välityksellä julkaistiin haettavaksi kaksi stipendiä vuonna 1933, joista toinen päätettiin myöntää Niilo Hannikaiselle. Todennäköisesti museonhoitaja Kalervo Killinen oli ohjeistanut stipendiaatin keräämään ainakin suutarin ja nahkurin välineitä sekä ”taikavälineitä”. Jälkimmäisiä Hannikainen ei saanut kerättyä, sillä niitä *”on kiertävän ja alati siirtyvän verrattain vaikea saada käsiinsä, se edellyttää jo pitempiaikaista seudulla oleskelua ja lähempää suhdetta paikallisiin henkilöihin.”* Erilaisia suutarin ja nahkurin työvälineitä Hannikainen keräsi useita. Hän kierteli jalkaisin ja pyörällä Sonkajärven ja Vieremän pitäjiä. *”Saamani esineet kuljetin joko itse tai pyysin kermankuljettajia tuomaan Sonkajärvellä Rutakon ja Vieremällä kirkonkylän meijerille. Joskus tapahtui, etteivät esineet tulleetkaan perille.”*

Annikki Puurunen stipendiaattina vuosina 1958 ja 1959

Keruualue Tuusniemi ja Kaavi

Annikki Puurunen toimitti museoon merkittävän kokoelman tekstiili- ja lankanäytteitä. Nuorta opiskelijaa opastivat Kuopion Isänmaallisen Seuran puolesta opettaja Otto Räsänen Tuusniemellä ja amanuenssi Elvi Markkanen Kaavilla.

Annikki Puurunen oli ansioitunut opiskelija. Hän oli hiukan ennen stipendiaattiaikojaan voittanut ensimmäisen palkinnon korkeimmasta yhden oppilaan koululleen tuomasta pistemäärästä pohjoismaisissa taideteollisuuskoulujen välisessä kilpailussa.

Keruutehtäväänsä Puurunen valmistautui huolellisesti ja kävi ainakin Kansallismuseossa tutustumassa keräystyössä esille tuleviin asioihin. Hänen keruunsa tulos vakuutti Seuran johtokunnan: *”Hyvin järjestetty, tarkasti määritelty ja selityksin varustettu erinomainen kokoelma sisältää 848 erilaista tekstiili- ja lankanäytettä. Puheenjohtaja totesi työn erinomaiseksi.”*

Opettaja Otto Räsänen, joka oli opastanut Puurusta Tuusniemellä, selosti tarkemmin keräystyön vaiheita. Hän vertasi tulosta niihin, joista FT Toini-Inkeri Kaukosen ilmoituksen mukaan oli yleensä saatu vastaavista keräyksistä muista pitäjistä. Parhaat tulokset olivat yleensä tuottaneet enintään 400 näytettä, joten tätä voi pitää täysosumana. Paras yksityinen "saalis" oli kertynyt Tuusniemen kirkonkylän Happolan talosta, josta eräästä tilkkutyynystä oli löytynyt 160 erilaista tilkkua.

Elvi Markkanen

Elvi Markkanen edusti Kuopion Isänmaallisen Seuran keräystyön uudelleen viriämisen aikaa 1940-luvun hiljaiselon jälkeen. Museon amanuenssina vuosina 1956–1963 toiminut Markkanen teki useampia lyhyehköjä keruumatkoja maakuntaan. Hiljalleen ammatillistuva Kuopion Isänmaallisen Seuran museo suuntasi keruutoimintansa perinteisen esinekeruun ja suullisen perinteen tallentamisen lisäksi voimakkaasti tekstiileihin, joita Markkanenkin keräsi runsaasti.

Elvi Markkanen Kaavin Kortteisella odottelemassa kyyti kerättyjen esineiden vierellä. Kuvaaja Annikki Puurunen 1959. Kuva Kuopion kulttuurihistoriallinen museo.

Museon tilanahtaus, joka oli vaikeuttanut uusien esineiden keruuta erityisesti 1950-luvulla, oli Markkasen aikana jo taaksejäänyttä elämää. Markkasen keruumatkoilta saatiin kokoelmaan yhteensä useita satoja esineitä. Lisäksi hän osallistui oppaana tekstiilitaiteilija Annikki Puurusen tekstiilikeruuseen Kaavilla vuonna 1959 ja vaikutti Hellin Koposen tilkkukokoelman lunastamiseen Seuran kokoelmiin. Viimeiset keräysmatkat stipendiaattitoiminnan puitteissa tehtiin siis 1960-luvun alussa. Keruumatkallaan Säyneisten Unimäessä stipendiaattipari Elvi Markkanen - Osmo Turunen keräsi myös suullista perinnettä. Markkanen kirjoitti keruukertomuksessa vuodelta 1961: *"Olimme kuitenkin kuulleet sellaista mitä harvoin enää saa kuulla. Olimme nähneet oikean Runonlaulajan ja*

oikean Itkijän. Voi sitä hienoutta mitä tästä laulajasta henki."

Stipendiaattien repusta

-näyttely Kuopion museossa 19.4.2013-29.3.2014

*"Näin ennen isoni lauloi, kirveenvartta vuollessansa
näitä emoni opetti vääntäessä varttinätä,
kun olin läsnä laulusuuna..."*